

MEDIKALIZÁCIÓ

A betegségüzlet

A modern medicina azt tűzte ki céljául, hogy az immár elfogadhatatlan halált megtestesítő betegséghadtsereget csapatrészekre osztja, ezeknek nevet ad, majd az ilyenképpen szeparált és behatárolt egységekkel felveszi a harcot. A felvilágosodás racionalitás „vallását” mélyen hívó orvosi tudományosság egy pillanatra sem kételkedett abban, hogy a hosszú háború története lényegében véve előre meg van írva: az ész győzedelmeskedik a természet ártó erői felett. E forgatókönyv szerint a véges számú betegségeket előbb-utóbb a medicina felszámolja, és ha ezek végül elfogytak, akkor a halál is legyőzött.

E modern kori mítosz, meglehet ebben a formában sehol sem olvasható, de látens működésére olyan gondolkodó figyelmeztet, mint Tolsztoj:

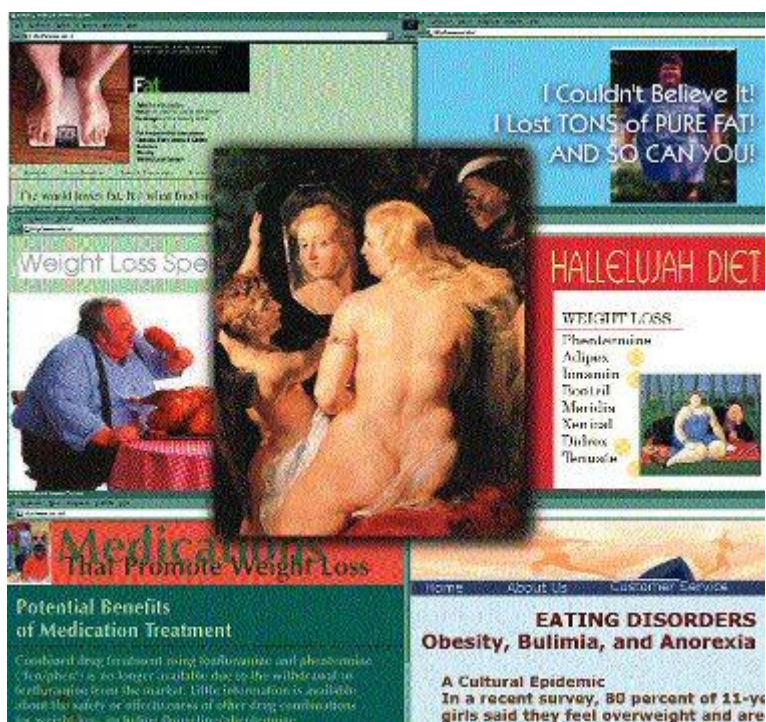
„Mióta az emberek gondolkodni kezdtek, rájöttek arra, hogy semmi sem előnyösebb az ember erkölcsi életére nézve, mint a halál gondolatával való foglalkozás. A hamis irányban fejlődő orvostudomány azonban ahelyett, hogy csak a fájdalmak enyhítésével törődne, célul tűzte ki magának az emberek megszabadítását a haláltól; megtanítja őket, hogy bízzanak a halál elkerülésének lehetőségében, üzzék ki eszükből a halál gondolatát s megfosztja őket ezáltal az erkölcsös életre ösztökélő leghatékonyabb impulzustól.”¹

A késő modern medicina és kulturális környezete azonban mintha egy fontos ponton módosítana e programon. Immár nem véges és természetileg adott számú betegséget kell leküzdeni, hanem fokozni kell a „fegyverkezést”, mert a betegségek száma folyamatosan növekszik. Erre a jelenségre számos magyarázat lehetséges: megjelennek például eddig nem ismert vagy újonnan működésbe nem lépett kórokozók, az emberi immunrendszer egyre nehezebben kezeli a környezeti ártalmakat, a modern élet stresszei megterhelik a más körülményekre „kifejlesztett” embernek nevezett lény szervezetét. Mindazonáltal, úgy tűnik, hogy sajátos feszültség jelenik meg az újonnan „felfedezett” és bejelentett betegségek és legitimitásuk között. Egyre többen teszik fel a kérdést, hogy betegség-e az, amelyet újabban annak akarnak elfogadtatni. Ez a kétely azután nemcsak a konkrét jelenség betegségként való besorolására terjed ki, hanem magát a betegség fogalmát is újra interpretálandóvá teszi.

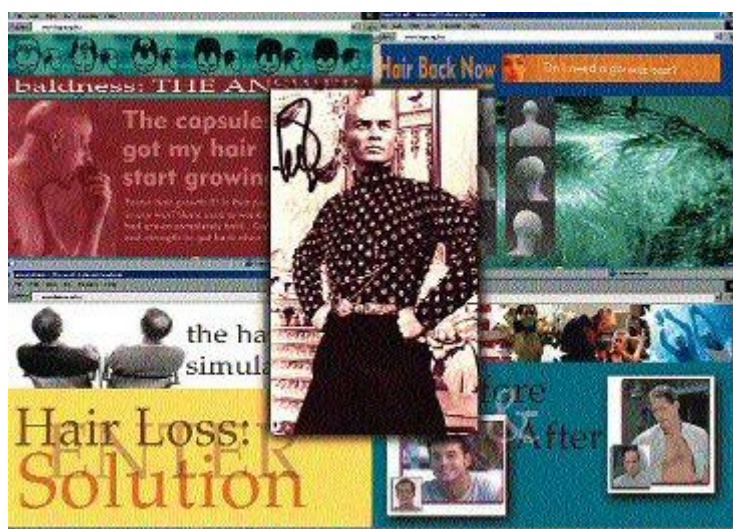
A BMJ szerkesztősége tavaly internetes közvélemény-kutatást tartott, amellyel éppen a betegségkategória bizonytalanságát akarták illusztrálni. Felsoroltak 38 elnevezést, és arra szólították fel a szavazókat, hogy jelöljék meg ezek közül azokat, amelyeket betegségeknek tartanak, és azokat, amelyeket nem. Maga a szerkesztőség így határozta meg a nem betegséget: „Olyan emberi folyamat vagy probléma, amelyet egyesek medikális állapotként definiálnak, de az emberek jobban járnának, ha a probléma vagy a folyamat nem ilyen meghatározást kapna.”²

A 20 „leginkább nem betegség” csökkenő sorrendben: öregség, munka, unalom, táskák a szemek alatt, tudatlanság, kopaszság, szeplők, nagy fülek, ősz haj, csúnyaság, gyermekszülés, allergia a XXI. századra, időátállási probléma, boldogtalanság, zsírlerakódás, másnaposság, szorongás a pénisz mérete miatt/péniszirigység, terhesség, agresszív vezetés (road rage)³, magányosság.

Ezek között találunk olyanokat, amelyek a magyar fül számára is nyilvánvalóan nem betegségek, mint például a tudatlanság, az unalom vagy a munka. Vannak olyanok, amelyek a „talán igen, talán nem” kategóriájába tartoznak, mint például a boldogtalanság, a szeplők vagy a magányosság. De vannak köztük olyanok is, amelyek már ma is orvosi felügyelet alatt állnak, mint például a terhesség, a szülés vagy a zsírlerakódás. A fontos mindebből annak a tendenciának a kiolvasása, hogy a ma még „nyilvánvalóan nem orvosi” problémák hamarosan betegségekkel definiálódhatnak. Az öregség maga éppen úgy egyre kiterjedtebb orvosi ellenőrzés alá kerül, mint a női lét megannyi korábban természetesnek tekintett megnyilvánulása a szüléstől a menopauzáig. A munka, a lustaság, az unalom és az élet üressége asszociációkon keresztül a depresszióban végződik, vagy pedig a „work-alcoholic” formájában a korábban (túlzott) szorgalom pszichiátriai újrafogalmazásává válik.

Az unalom, a boldogtalanság, a magányosság a depresszió diagnózisában találják meg közös – természetesen medikális – alapjukat. A kopaszság, a szemek alatti táskák, a nagy fülek, a csúnyaság, a pénisz mérete miatti szorongás pedig – ha nem is közvetlen létükben, de lelki, egzisztenciális következményeik miatt – követelik meg a medikális figyelmet és felügyeletet.

A betegségek metaforáinak vándorló hadserege azután egyszer csak elveszti metaforikus jellegét, és szó szerinti betegségekké válik. Így kapcsolja össze a betegség szó és mutatja meg közös lényegét a tüdőgyulladásnak és a kopaszságnak, a depresszióknak és a ráknak, a szorongásnak és az influenzának. Ha valaki ezeket a párhuzamokat túlzónak tartja, akkor kénytelen szembesülni azzal, hogy az ilyen állapotokat közös nevezőre hozni csak akkor tűnik különösnek, ha egymás mellett látjuk leírva ezeket. Az újságok orvosi rovatai, a reklámok, a gyógyszergyári marketing, és olykor a tankönyvek – ha nem is egymáshoz közeli térben – a betegség kategóriája alatt foglalkoznak az emberi szenvedés vagy szenvedéssé minősített állapotok e különbözőnek tűnő megjelenési formáival.

Mármost nyilvánvaló, hogy új betegségek keletkezhetnek új kórokozók felbukkanásából, az emberi immunrendszer zavaraiból, környezeti ártalmak megbetegítő hatásaiból, de úgy tűnik fel, hogy a fentebb is emlegetett „betegségfajták” egy része közvetlenül társadalmi konstrukció, a fogyasztói társadalom, vagy ha úgy tetszik, a késő kapitalizmus működésének terméke. Ismeretes, hogy a fogyasztói társadalom egyik megkülönböztető jegye a termelés és a szükségletek viszonyának újratemtése. Míg korábbi társadalmi-gazdasági alakulatok a létező és lassan formálódó szükségletekre reagálva működtették termelési rendszerüket, addig a késő kapitalizmus magukat a szükségleteket is intenzíven alakítja, vagy pontosabban szólva a megtermelt áruk eladásához ébreszt szükségleteket. A közönséges halandó a reklámokból megismerheti a legújabb „kütyüket”, és ezzel együtt azt is megtudja, hogy tulajdonképpen elementáris vágya van az adott termék megszerzésére; nem élhet nélküle. Szinte a „vagy enyém lesz, vagy belepusztulok” kínjait eleveníti fel fogyasztásra nyitott lelkében a hirdetés, és ezt a szomjat csak vásárlással lehet csillapítani. Mármost, ha az élet minden megnyilvánulásába betolakszik ez a piaci-fogyasztói attitűd, akkor miért gondolnánk, hogy az egészség-betegség megnyilvánulásai mentesek lehetnek ettől? Persze mindannyian magunkban hordozzuk azt az „öröklött” és ezért mélyen gyökerező hitünket, hogy „a betegség azért mégiscsak más”, hogy a piaci szemléletnek itt tabukba kell ütköznie. A piacosság – véljük – sok mindent tehet, de itt, éppen az életünk és halálunk alapvető kérdéseire oly közeli tájon, a medicinában léteznie kell valamiféle tiltásnak vagy legalább korlátnak, amely a viszonyokat, meglehetősen piaciaknak láttatja, de azok „valahol a mélyen” mégsem azok. Hisszük (még), hogy „az emberi élet a legfőbb érték”, „az emberi élet nem mérhető pénzben”, és ebben a szférában az önzetlenség, az élet tisztelete és a szenvedők megsegítésének értéke az úr.

Pedig, pedig... Noha a fentiek nyilvánvalóan továbbra is értékek, de eljűk vagy melljűk nyomul a piac értékrendszere. A hagyományos betegségkategóriák – még ha „spontán módon” újak is születnek – nem képesek kielégíteni a gyógyszergyártás, és általában véve az egészségipar növekedési igényeit. Ezért a betegségek „társadalmi konstrukciója” mellett megjelenik a betegségek „vállalati konstrukciója”. Ha nem támasztanak elegendő szükségletet a meglévő betegségek, akkor új szükségleteket, vágyakat kell létrehozni új betegségek formájában. Így váltja fel a „minden betegséghez egy gyógyszert” formuláját a „minden gyógyszerhez egy betegséget” jelszava. A medikalizáció egyik legerőteljesebb forrását találjuk ebben az egyszerűségében is zseniális megfordításban. Minél több életnyilvánítás kerül a betegségek közé, annál jobban lehet növelni az egészségipar fogyasztását. Bár, ha meggondoljuk, mintha az egészségipar kifejezés nem is lenne itt igazán helyes. Találób volna – legalábbis ebben az aspektusában – betegségiparnak nevezni, hiszen mindenekelőtt a betegséget termeli meg, hogy azután megoldást kínáljon az általa teremtett problémára. E logika szerint nem egészségeseeknek kell lennünk, hanem azért kell meggyógyulnunk az egyik betegségből, hogy azután – a kezelésre használt szerekbe vetett bizalmunkban megerősödvé – egy újonnan „felfedezett” betegségben szenvedők legyünk. De nem kell kétségbe esnünk, talán már arra is kapható egy éppen mostanában kifejlesztett gyógyszer...

dr. Bánfalvi Attila

Jegyzetek

1. *Lev Tolsztoj*. Mindennapra. *Budapest, III. köt. 23. o.*
2. *Richard Smith*. In search of „non-disease”. *BMJ 2002;324:883-5.*
3. Arnold Nerenberg kaliforniai klinikai pszichológus statisztikája szerint az amerikai populáció ötvenhárom százaléka szenved az úgynevezett road rage disorder-ben, 1,78 milliárd epizód fordul elő évente; egy átlagos vezető huszonhét alkalommal mutatja magán e betegség tüneteit, epizódjait. Dr. Nerenberg az úgynevezett koporsó terápiát alkalmazza, amely során a páciensek egy valódi koporsó segítségével saját vagy szeretteik halálát vizualizálják. <http://www.theatlantic.com/issue98aug/roadrage.htm> és www.roadrage.com